

OBSAH

Předmluva Hanse-Heinricha Nolteho	9
Přesné a působivé – edice auschwitzských motáků	
Pavla Poliana	9
Úvodní poznámka – O této knize	14
Pojmy a termíny	16
Poděkování	18
ŽIVOT A SMRT V PEKLE	21
Sídlo smrti: demografická bilance Auschwitzu	23
Prostor a metropole holokaustu	24
Dvojí funkce: koncentrační a vyhlazovací tábor	25
Pokusné osoby: sovětští váleční zajatci	30
Odhady počtu obětí	38
Odhady Mimořádné státní komise (ČGK)	42
Dnešní odhady	48
Nádeníci smrti: sonderkommando v Auschwitzu-Birkenau	53
„Sonderkommando“: pojem a oblast činnosti	53
Vzorový příklad továrny na smrt	58
Sonderkommando: rotace a selekce	63
Posila z Majdanku	72
Poslední selekce	76
Kdo se stal členem sonderkommanda?	79

Fenomén „sonderkommando“	81
Ty máš zemřít dnes a já zítra!	89
Zničené krematorium: smysl a cena jednoho povstání	91
Útěky a „samosprávná“ spravedlnost	91
Příprava povstání: polská a židovská centrála	98
Příprava povstání: plány, termíny, vůdcové	105
Příprava povstání: zbraně a střelný prach	113
Průběh povstání	115
Po povstání	126
Zločinci, nebo hrdinové	130
Ďábelské pokušení	130
Zločinci, nebo hrdinové?	133
Dopisy z popela: dějiny nálezů, rekonstrukce a překládání rukopisů	140
„Kanaďané“ neboli „lidské hyeny“	140
Po osvobození: noví páni	142
Hledání a objevování židovských rukopisů	145
Čist nepřechtené: zmrtvýchvstání rukopisů prostřednictvím multispektrálního snímkování	153
Dějiny vydávání a překládání textů sonderkommanda	155
KRONIKÁŘI A JEJICH TEXT	165
Zalman Gradowski: V srdci pekla	167
A také na konci bylo slovo...	167
Zalman Gradowski: Texty	220
[Cesta do pekla]	220
V srdci pekla	263
Předmluva	263
Měsíční noc	265
Český transport	273
Rozloučení	316
[Dopis z pekla]	344
Lejb Langfus: Otřesen hrůzným činem	347
Rabín v pekle	347
Lejb Langfus: Texty	368
Vyhnání	368
Otřesen hrůzným činem	410

Zalman Lewenthal: „Od tohoto okamžiku budeme uchovávat všechno v zemi“	428
Svědék, kronikář, žalobce!	428
Zalman Lewenthal: Texty	439
[Komentář k „Rukopisu z Lodže“]	471
Herman Strasfogel: „Mé nejmilejší ženě a dceři“	475
„Dantovo ‚Peklo‘ je ve srovnání se skutečným peklem zde až směšné“	475
Herman Strasfogel: Text	480
Marcel Nadjari: „Nebudu se moci pomstít, jak bych si přál“	487
Volání po pomstě	487
Marcel Nadjari: Text z roku 1944	502
Abraham Levite: Předmluva k antologii „Auschwitz“	509
Doba: v předvečer smrti. Místo: na popravišti.	509
Abraham levite: text	513
Místo doslovu: Moták, který došel	521
Postskriptum	523
Přílohy	526
1. Kronika vybraných událostí v souvislosti se sonderkommandem v Auschwitzu-Birkenau	528
2. Zveřejňování rukopisů členů sonderkommanda	552
3. Anus mundi: Co spatřili osvoboditelé v Auschwitzu	565
hitlerovští bandité zavraždili v oświęcimí přes 4 miliony lidí	587
4. První výpovědi členů sonderkommanda	589
Seznam zkratk	613
Soupis literatury	617
Jmenný rejstřík	629

SÍDLO SMRTI: DEMOGRAFICKÁ BILANCE AUSCHWITZU

*Je to ohromující. Bestie využily prostě vše: kůži, papír,
látky, všechno, co lidem sloužilo – bestie to upotřebily,
pro všechno našly uplatnění. Jen to nejcennější na Zemi,
lidský život, rozdupaly.*

Vasilij Grossmann, *Peklo jménem Treblinka*

*Tam v Zasole stavějí Němci komíny a spalují všechny
Abrahámovy děti.*

Aleks „Čáp“, židovský mladík z Auschwitzu¹

Možnosti vyhlazování měly i v Auschwitzu své hranice.

Rudolf Höss

¹ SCHÖNKER, H., 2008, s. 36. „Zasole“ je název předměstí, resp. části města polského města Osvětim, ležícího mezi řekou Solou a nádražím. Zde byl také zřízen kmenový tábor Auschwitz.

PROSTOR A METROPOLE HOLOKAUSTU

Rozsah areálu, v němž se odehrával holokaust, přesně koresponduje s průběhem front za druhé světové války na evropském kontinentě. Vojenské a trestní orgány třetí říše a jejich početní ochotní pomahači udatně pronásledovali a pobíjeli Židy všude na okupovaných územích od Laponska po Krétu, od Amsterodamu po Nalčik. Kdyby nebyly bývaly Rommelovy tanky zastaveny v písečných dunách u El Alameinu, nýbrž pronikly od východu do Jeruzaléma, byly by esesácké operační jednotky nepochybně se ctí dostály své pověsti: vždyť již byly připraveny v Řecku,² čekaly jen na rozkaz k pochodu...

Neoficiálním hlavním městem této říše, vystavěné na lidské nenávisti, byl koncentrační tábor v Auschwitzu, dnešní Osvětimi (v jidiš též Ojšvic nebo v aramejštině Uspitzyn/Ušpizin). Jistý důstojník SS³ pojmenoval toto místo ve vší účtě „anus mundi“ – „říť světa“. Později dostal Auschwitz-Birkenau jména, která až do té doby přesahovala lidskou představivost: „vyhlazovací tábor“, „továrna na smrt“, „mlýn smrti“. Tomu místu byla dána pojmenování, zakládající celé časové epochy a rozdělující dějiny lidstva na dobu před Auschwitzem a po Auschwitzu, přičemž se mělo za to, že po Auschwitzu se už nesluší psát básně.

Každému, kdo dnes navštíví Birkenau, se při pohledu na schody plynových komor, trosky krematorií a stromy, které to všechno a každého viděly, nutně zastaví dech. Když konečně za sebou nechá oblouk vstupní táborové brány a opustí místo smrti, tento svět vrahů a katů, intuitivně se zastaví, aby se opět nadechl čerstvého vzduchu a vzpamatoval se. Jak něžné a příjemné naproti tomu bylo staré inferno v časech Orfea a Danta...

O ďábelském prokletí, jež spočívá na tomto místě, pojednává legenda, jež by se dala číst jako veskrze dojemná, nebýt hororu a hrůzy, které se za ní skrývají. Je to historka o Aleksovi „Čápo“ z Auschwitzu, pravé chasidské podobenství.

² MALLMOND, K.-M. *Halbmond und Hakenkreuz. Das Dritte Reich, die Araber und Palästina*. Darmstadt 2011, s. 137–148.

³ Lékař SS Kremer (Kremerův deník 1971).

Narazil jsem na toto vyprávění při četbě knihy Heinricha Schönkera, syna Leona Schönkera, posledního předválečného předsedy židovské obce v Auschwitzu a prvního předsedy židovské obce Osvětim po válce. Byl to jediný Žid, jenž se pokusil odkoupit od bezskrupulóz-ních polských zlodějíčků židovské rukopisy, které vyhrabali z hlíny u krematorií:

„Často jsem si hrával u řeky Sola, kde jsem se jednou setkal s duševně zaostalým chlapcem, o něco starším než já, snad asi jedenáctiletým. Jmenoval se Aleks, ale všichni mu říkali ‚Čáp‘. Za drobný peníz se postavil na jednu nohu, rozpráhl ruce, jako by to byla křídla, zkroutil rty do podoby zobáku a začal vydávat skřípavým hlasem ptačí skřeky. Pokud dostal větší minci, tak v této pozici zatančil. Všichni se smáli, i ‚Čáp‘, ačkoli jeho obličej mně připomínal spíše smutnou grimasu...

Celé hodiny, a časem dokonce celé dni sedával Aleks u Soly a pozoroval ptáky na nebi. Jen zřídka něco pronesl, a když, tak jen nesrozumitelná slova bez souvislostí. Naše přátelství se zakládalo na dvou kouscích chleba s máslem, které jsem mu vždy ráno přinášel... Jednoho dne se ke mně náhle otočil, ukázal rukou na druhou stranu řeky a řekl úplně normálním hlasem: ‚Tam v Zasole stavějí Němci komíny a spalují všechny Abrahámovy děti...‘ ‚Odkud to víš?‘, zeptal jsem se ustrašeně. ‚Ptáci mně o tom vyprávějí,‘ odvětil a objal mě pevněji, jako kdyby mě chtěl ochránit před nějakým neviditelným nebezpečím... ‚Říkali mi, že to zde páchne spáleninou a že mě musejí opustit...‘

Chtěl jsem se ještě na něco zeptat, ale jeho oči se zakalily a opět ztratil kontakt se světem. To se stalo v zimě 1939/1940.“⁴

DVOJÍ FUNKCE: KONCENTRAČNÍ A VYHLAZOVACÍ TÁBOR

V odborném žargonu katů by to znamenalo, že v Auschwitzu-Birkenau byla každá šestá oběť šoa zbavena života (podle zdánlivě nevinně

⁴ SCHÖNKER, 2008, s. 35 a n.

znějícího pojmu „zbavení života“).⁵ Dále v textu budeme sledovat, jak se v průběhu desetiletí vyvíjely odhady počtu obětí tohoto možná nejrůznějšího místa na naší planetě. Bude to nepochybně poučné.

Příslušné prameny jsou uvedeny v mnohých pojednáních, která dosud vyšla ve všech jazycích na celém světě. S početnými primárními zdroji se lze seznámit na základě dochovaných archivů koncentračního tábora v řadě „Sešity z Auschwitzu“, jakož i v dalších edičních počinech, uveřejněných vědeckými pracovníky Památníku Auschwitz. Ucelený, ale přitom zcela vyčerpávající přehled těchto pramenů podává Franciszek Piper ve své monografii „Počet obětí Auschwitzu na základě pramenů a příspěvků bádání 1945–1990“.⁶

Auschwitz byl osvobozen 27. ledna 1945 jednotkami 1. ukrajinské fronty. Na území tábora působila záhy celá řada sovětských úřadů a komisí. Dříve než Němci tábor evakuovali a opustili, provedli systematickou likvidaci táborových archivů. Přesto dokázali osvoboditelé zajistit velké množství archivního materiálu.⁷ Dne 26. března 1945 byly zachráněné dokumenty zaslány Hlavní archivní správě NKVD, která je uspořádala, systematizovala a částečně analyzovala. Část táborového archivu, odeslaná do Sovětského svazu, byla později rozdělena do tří institucí: Státní archiv ruské federace (GARF), Ruský státní vojenský archiv (RGVA) a Ruské muzeum vojenského lékařství (VMM). Značná část podkladů se vztahovala k Ústřední stavební správě Waffen-SS a policie Auschwitz, které sídlily ve spádové oblasti tábora. Tyto dokumenty skončily kvůli analýze, katalogizaci

⁵ Tento pojem se objevuje v technické dokumentaci plynových komor a krematorií. Neméně podlý je odborný výraz „dezinfekce“. Také takto byly za účelem utajení označovány plynové komory (GARF, Bt. R-7021, Fb. 108, č. 30, list 41 RS).

⁶ Citováno podle PIPERA, 1993, s. 151 a n.

⁷ Tyto dokumenty byly 2. března rozhodnutím č. 6070 z 2. března 1945 předány zplnomocněncem 4. ukrajinského frontu hlavnímu archivnímu vedení NKVD Sovětského svazu ve stavu téměř úplného rozpadu. Srov. odpovídající zprávu „Archiv germanskogo koncentracionogo lagerja v Osvěncime (Auschwize). Kratkij obzor“ ze 4. září 1945, podepsanou vedoucím 3. oddělení odboru organizace a inspekce hlavního archivního vedení NKVD Sovětského svazu, poddůstojníkem Miljušinem (GARF, Bt. P-7021, Fb. 108, č. 30, list 1–45 RS). Pozornému autorovi zprávy neuniklo, že celý tematický blok, týkající se Židů, byl v získaných dokumentech zastoupen nejméně (list 9 RS). Svědčilo to o tom, že nacisté před opuštěním tábora ničili především podklady tohoto typu.

a operativnímu využití v tzv. Zvláštním archivu NKVD Sovětského svazu, kde byly shromažďovány rozličné archivní fondy (tento Zvláštní archiv byl později začleněn do RGVA).

Jak vyšlo najevo, další – menší – část dokumentů patřila k archivu táborového velitelství Auschwitz. Tyto originály byly předány VMM v Sankt-Petěrburgu k výzkumu života a smrti v koncentračním táboře z lékařského hlediska. Později byl k těmto dokumentům přidán rukopis Zalmana Gradowského v jazyce jidiš. Gradowski byl poský Žid z okolí Grodna, spolupracovník sonderkommanda a jeden z vůdců povstání ze 7. října 1944.⁸

A konečně byly do souboru Mimořádné státní komise (ČGK),⁹ a posléze do fondu GARF, včleněny zejména podklady, které vznikly v rámci činnosti různých sovětských a sovětsko-polských výborů ke zjištění zločinů národního socialismu v bývalém koncentračním táboře Auschwitz. Tyto výbory při přípravě svých zpráv využily na místě objevené archivní podklady, jejichž kopie byly poté archivovány v RGVA a VMM. Mezi nimi se nacházejí také dokumenty, které mají bezprostřední vztah k demografickému zhodnocení Auschwitzu, totiž úplně první odhady počtu obětí, datované 16. března 1945.¹⁰

Zásadní význam měl systém výběru a registrace vězňů tohoto koncentračního tábora, který vešel historicky ve známost jako „selekce“. Auschwitz zatížil tento sám o sobě pozitivní pojem, před válkou spojovaný spíše se zemědělskými vědami, jinou konotací, která veškeré další vedlejší významy zatlačila do pozadí.

Vězni, kteří měli posloužit k nucené práci, lékařským pokusům a dalším cílům, jež se vylíhly v hlavách nacistů, byli po svém příjezdu postaveni na jednu stranu rampy,¹¹ zatímco staří, nemocní, tělesně postižení a malé děti na druhou.¹²

⁸ Více k tomu viz přílohu 3.

⁹ GARF, Bt. P-7021, Fb. 108.

¹⁰ Srov. přílohu č. 3.

¹¹ Tak se označovalo nástupiště mezi dvěma kolejemi v Auschwitzu a později v Birkenau. Na tomto nástupišti se shromažďovali nově příchozí poté, co vystoupili z vagonů. Zde se konala selekce.

¹² Mohlo se ale stát, že do této skupiny byli začleněni také mladí a zdraví, zvláště když u nich zástupci SS – selekci většinou prováděli dva esesmani: lékař

Ale nebylo to v žádném případě tak, že by ti první měli štěstí, že byli tímto způsobem „vyvoleni“. Nikdo je nehladil na uvítanou po hlavě, nýbrž byli zaregistrováni, dostali na předloktí vězeňské číslo a byli dáni do karantény. Jako kdyby jim řekli: „Budeme tě ještě potřebovat. Budeš pracovat, dáme ti dokonce i trochu jídla. Takže zůstaneš ještě chvíli na živu, ale chovej se klidně.“

Těm ostatním na rampě, za normálních okolností velké většině, bylo dáno na srozuměnou něco jiného: „Proč bychom vás měli vůbec registrovat? Vy vlastně nepřijdete vůbec k nám, nýbrž do zcela jiného tábora. Teď vám budeme lhát, až se budou hory zelenat. Budeme vám vyprávět něco o pracovním táboře na východě, o sprchách a dezinfekci. Buďte prosím tak laskaví a zůstaňte klidní. Jděte jednoduše dále do šaten a dělejte, co se vám řekne.“

Kdo při selekci neobstál, na toho čekal hned za rohem vskutku úplně jiný tábor. Nebyl tak rozlehlý, sestával vlastně jen z jedné rampy, jedné cesty, která vedla do plynových komor, a z dýmu, jenž vycházel z komínů krematoria.

Na ostatní vězně čekalo něco jako průchozí stanice. Neboť v barácích Auschwitzu, Birkenau, Monowitzu a desítek dalších pobočných táborů čekaly na nebožáky (přínejmenším na Židy a „musulmany“)¹³ průběžné selekce s následným převedením do nemocnice mužského a ženského tábora a poté do plynových komor a krematorií.¹⁴ Průměrně přežil vězeň v Auschwitzu asi devět měsíců. Z jeho otrocké práce, z jeho osobních předmětů, zubů a vlasů získávali kati průměrně 1 631 říšských marek. Do této sumy není započítán popel z vězňů, třebaže i pro něj našla správa tábora využití.¹⁵

Tábor smrti Auschwitz-Birkenau představoval veskrze inovativní provoz, jenž fungoval podobně jako pásová výroba – výsledek nejvyššího ideologického a inženýrsko-technického výkonu nejlepších národněsocialistických mozků. Tomu odpovídalo koneckonců i hospodářské

a důstojník – zjistili zlaté zuby (srov. výslech polského Žida Bruka, krejčího a bývalého vězně, z 19. února 1945; GARF, Bt. P-7021, č. 1, Fb. 108, list 59).

¹³ Jako „musulmani“ byli v koncentračních táborech označováni vězni, kteří byli vyhublí na kost. Po selekcích v táboře byli většinou – jako k práci se nehodící – usmrceni.

¹⁴ Všechny vězně pravidelně vyšetřovali táboroví lékaři.

¹⁵ Srov. STRZELECKI, 2000b, s. 134.

a zeměpisné umístění tábora, nacházejícího se na důležité železniční křižovatce. Příčná trasa z Krakova, Katovic a Glivic se zde křížuje s dálkovou trasou Varšava–Ostrava.

Nic nebylo ponecháno náhodě, vše bylo promyšleno do nejmenšího detailu a vyřešeno s maximální technickou rafinovaností. Zařízení k ohřívání vzduchu v plynových komorách mělo kupř. za cíl způsobit rychlejší odpařování kyanovodíku z granulátu tohoto zcela specifického „dezinfekčního prostředku“, takže smrt na sebe nedala dlouho čekat. Nebo odtokové strouhy ke sbírání lidského tuku ve spalovacích jámách. Nebo síta na popel a nástroje k rozbíjení a rozmělnění nespálených kostí. Nebo velmi zvláštní sanitní vozy s červenými kříži na bočních stranách, které převážely plechovky s granulátem a spolupracovníky (služebně zařazené jako sanitáře) s plynovými maskami, kteří denně stále znovu riskovali život – v zájmu nejvyššího a nejušlechtilejšího cíle třetí říše: očištění Evropy od Židů.¹⁶

Koncentrační tábor Auschwitz zprvu z řady podobných zařízení SS nijak nevynikal. Možná to bude znít překvapivě, ale až do podzimu 1941 se zde neuskutečnila žádná masová vražda a první skupina na smrt určených vězňů musela být z tábora dokonce odvezena jinam. Stalo se tak 28. července 1941, když byl transport s 575 nemocnými a invalidními, povětšinou polskými vězni odeslán do tábora Pirna-Sonnenstein. V saském okresním městě Pirna se nacházela jedna z centrál takzvané Akce T4 neboli, máme-li použít nacistický eufemismus, eutanazie (Akce „milosrdná smrt“). Všech 575 tam bylo zplynováno a jejich těla byla spálena. Jejich příbuzní obdrželi falešné úmrtní listiny.¹⁷ Těmito několika sty Poláky vlastně začínají dějiny Auschwitzu-Birkenau jako vyhlazovacího tábora. Pokračování s tisíci-covkami sovětských válečných zajatců a statisíci Židů na sebe nedalo dlouho čekat.

Auschwitz byl téměř jediným táborem, který velmi zdařile spojil svou funkci koncentračního tábora s jiným úkolem, jenž byl v zásadě jeho hlavním, byť administrativně nijak nepodchyceným: s posláním

¹⁶ V dochovaných správních dokumentech je doložena lehká otrava cyklonem B u jednoho důstojníka SS (srov. zvláštní rozkaz velitelství od velitele Hösse z 12. srpna 1942, in: Auschwitz-Prozeß, 4 Ks 2/63, 2004, s. 292).

¹⁷ AUGUST, 2009, s. 171.

„zbavit života“ Židy, VŠECHNY Židy! Dalšími součástmi této nevelké, zato ale nadmíru účinné sítě smrti byly kromě Auschwitzu a Majdanku čtyři provizorní vyhlazovací tábory: Kulmhof, Treblinka, Belzec a Sobibor.¹⁸ Patrně od června 1944 byla plynová komora, instalovaná v koncentračním táboře Stutthof (Sztutowo) za účelem dezinfekce oblečení, používána příležitostně i k zabíjení lidí.¹⁹

Od té chvíle vynikal vyhlazovací komplex Auschwitz-Birkenau v každém ohledu. Tento tábor v táboře se zvláště hodil jako továrna na smrt. Dveře jeho plynových komor nasávaly sunoucí se řady dosud dýchajících lidí do svého dračího chřtánu. Komíny jeho krematorií dnem i nocí hořely a dýmaly, takže žádný březový háj, rostoucí na okrajích obrovského tábora, nedokázal skrýt tyto děsivé záblesky a ochránit před zápachem spalovaného lidského masa, přivádějícím člověka na pokraj psychického zhroucení. Všichni museli projít rituálem selekce. A když práceschopní a zatím žijící „šťastlivci“, v pruhovaných pracovních oblecích a s vytetovanými čísly, konečně pocho-pili vztah mezi těmito jednotlivými jevy, pak se již neptali po osudu svých blízkých a příbuzných, s nimiž se na rampě navždy rozloučili...

POKUSNÉ OSOBY: SOVĚTŠTÍ VÁLEČNÍ ZAJATCI

Podle Franciszka Pipera činil počet takových krátkodobých obyvatel tohoto „neviditelného“ tábora 880 000. Převážná většina

¹⁸ Ponecháme-li stranou obsazená sovětská území, začalo se s masovým vyhlazováním Židů nejprve v Kulmhofu v prosinci 1941 (do března 1942). Tento tábor, nacházející se nedaleko Lodže (tehdy Litzmannstadt), byl určen k likvidaci práceschopných Židů, jakož i Sintů a Romů ze župy Warta. Stejně posláni měly i Treblinka, Belzec a Sobibor, ale pro území Generálního gouvernementu (aktivní od července 1942 do března/října 1943). Tyto akce byly koordinovány v rámci tzv. „Akce Reinhard“, jejímž cílem bylo pomstít se za zavraždění Reinharda Heydricha v Praze v květnu 1942. „Akce dožínky“ byla součástí této msty, jež vyvrcholila 3. listopadu 1943, kdy byly v reakci na povstání v Sobiboru postříleny skoro všichni Židé z Lublinu a okolí bez předchozí selekce na základě jejich pracovní schopnosti.

¹⁹ Do Stutthofu byli deportováni baltští Židé, jakož i části oněch transportů, které sem byly od konce června do listopadu 1944 posílány z Auschwitzu, jelikož tento koncentrační tábor byl přetížen zesíleným přílivem vězňů z Maďarska a Litzmannstadtu.